

1960-1965 Döneminde Türkiye'den Almanya'ya İşçi Göçleri¹

Araştırma Makalesi/Research Article

Erhan ACAR*

ÖZET

Türkiye ekonomisinin sıkıntılı bir süreçten geçtiği dönemde Almanya'dan gelen işçi talebi ülkenin iktisadi açıdan rahatlaması, işsizliğin azaltılabilmesi ve döviz girdisinin artırılabilmesi için bir fırsat olarak görülmüş, Almanya'ya işçi gönderilmesine karar verilmiştir. 30 Ekim 1961'de Almanya ile işçi gönderilmesine dair bir protokol imzalanmış ve toplu işgücü göçü bu protokol çerçevesinde olmuştur. Almanlar işçi taleplerini ve teminini İstanbul'da kurdukları Alman İrtibat Bürosu vasıtası ile gerçekleştirmişlerdir. Almanya'da çalışan Türk işçiler, sosyal ve kültürel açıdan önemli bir uyum sıkıntısı çekmişler; lisan problemi dolayısıyla sosyal haklarının takibinde zorluk yaşamışlardır. Dönem içerisinde Almanya'ya gönderilen işçi sayısı her geçen gün artış göstermiştir. Almanya'ya gitmek için talebin çok fazla artması ve yoğunluk oluşması ile birlikte bu konu üzerinde fırsatçılık ve dolandırıcılık olaylarına rastlanmıştır. Dönemin sonlarına doğru Almanya'ya işçi göçünde bir nebze olsun azalma yaşanmış, ancak bu azalmaya rağmen 1964 ve 1965 yıllarında Almanya'ya en çok işçi gönderen ülke Türkiye olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'den Almanya'ya İşçi Göçü, Türkiye, Göç, 1960-1965 Dönemi, Sosyal Tarih.

JEL Kodları: F22, J61, O15

Labor Migrations from Türkiye to Germany in the Period 1960-1965

ABSTRACT

During the period when the Turkish economy was going through a troubled process, the demand for workers from Germany was seen as an opportunity for the country to relief economically, reduce unemployment and increase foreign exchange inflow, and it was decided to dispatch of workers to Germany. A protocol on the dispatch of workers was signed with Germany on October 30, 1961 and mass labor migration was carried out within the framework of this protocol. The Germans realized their labor demands and recruitments through the German Liaison Office they established in Istanbul. Turkish workers working in Germany experienced an important social and cultural adaptation problem; due to the language problem, they had difficulty in following up their social rights. The number of workers dispatch to Germany during the period had increased day by day.

¹Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Prof. Dr. Cezmi Eraslan danışmanlığında 2022 yılında tamamlanan "1960-65 Döneminde Türkiye'de Sosyal Hayat" başlıklı yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, erhanacar@comu.edu.tr. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1987-4579>

With the demand for going to Germany increasing too much and intensifying, opportunism and fraud had been encountered on this issue. Towards the end of the period, there was a slight decrease in labor migration to Germany, but despite this decrease, Türkiye was the country that dispatch the most workers to Germany in 1964 and 1965.

Keywords: *Labor Migration from Türkiye to Germany, Türkiye, Migration, Period 1960-1965, Social History.*

JEL Codes: *F22, J61, O15*

** Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.*

GİRİŞ

İnsanlar geçmişten bu yana bir yerden bir yere siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel sebeplere bağlı olarak zaruri ya da gönüllü olarak göç etmişlerdir. Bu göçlerden biri de ekonomik nedenler ile alakalı olarak gerçekleştirilen emek göçleri şeklinde de adlandırabileceğimiz işçi göçleridir.

1960'lı yıllara kadar Türkiye'den işçi olarak göç edenlerin sayısı oldukça azdı. Daha ziyade doktorlar gibi yüksek tahsil görmüş Türkler uzmanlaşmak için yurt dışına çıkmış, hatta gittikleri yerlerde çalışma ortamlarını sağladıktan sonra kalmışlardı. II. Dünya Savaşı sırasında önemli sayıda iş gücünü yitiren Almanya ve bütün Avrupa ülkelerinin savaş sonrasında iş hacimlerinin gelişmesi karşısında sanayi sektöründe makineleşmeden yararlanmalarına rağmen büyük bir işçi ihtiyacı belirmişti. Buna bağlı olarak işçi açığını kapatmak adına Avrupa ülkeleri dışarıdan işçi alımı için girişimlere başlamışlardı. Söz konusu teşebbüslere cevap veren ülkelerin arasında Türkiye de yer almıştı. İlk başlarda kendi imkânlarıyla bireysel olarak yurt dışına çalışmak üzere giden Türk işçileri, 1960'lı yıllarla birlikte toplu bir biçimde dış ülkelere göç etmeye başlamıştı (Akdoğan, 1962a: 3). Türkiye'den Avrupa'ya yönelen işçi göçleri, 27 Mayıs darbesi sonrasında artan işsizlik, döviz dar boğazı gibi ekonomik problemlere çare bulmak için yürütülen çözüm arayışlarından biriydi (Sezer Şanlı, 2017: 669). Zira vatandaşlara yurt dışında iş temin edilmesi işsizlik ile mücadelede, ekonomi açısından "en kulfetsiz" bir yol olarak görülmüştü (Birerçin, 1967: 200). Öyle ki, döviz girdisini temin edebilmek, işsizliğin negatif yansımalarını bir nebze azaltabilmek ve yurt dışına çıkacak olan işçilerin edineceği tecrübelerden nitelikli işgücü olarak yararlanabilmek maksadıyla Almanya'dan gelen işçi talebi olumlu karşılanmıştı (Yaprak, 2013: 864). Bu çalışmada Türkiye'den Avrupa'ya Almanya ile başlayan iş göçünün nedenleri, işçilerin Türkiye'den gidiş süreci ve gidiş sürecinde karşılaşılan sıkıntılar, Türk işçilerin yurt dışına adaptasyonu ve iş göçünün Türkiye'ye yansımaları ile söz konusu göçün sonuçları ele alınmıştır. Çalışmamızda, yararlanılan kaynaklar açısından Türk basını ön plana çıkmaktadır. Basının yanı sıra arşiv belgeleri ile araştırma-inceleme kategorisindeki diğer kaynaklardan da faydalanılmıştır.

1. ALMANYA'YA TOPLU İŞ GÖÇÜNÜN BAŞLAMASI

1960'lı yılların ilk başvurularında 45 bin Türk, Almanya'da çalışmak üzere ilgili mercilere başvuruda bulunmuştu. Müracaat edenlerin 9 bini özel müesseseler aracılığı ile başvurularını gerçekleştirirken, geri kalan 36 bini İş ve İşçi Bulma Kurumu vasıtası ile müracaat etmişti. Bu ilk başvurularda Almanya'da çalışmak isteyenlerin önemli bir kısmının terzilik yapmak istedikleri, bir kısmının da meslek olarak hemşireliği gösterdikleri görülmekteydi (Cumhuriyet, 13.8.1961: 1). Kadınların sayısının 2500 civarında olduğu bu başvurularda oran olarak erkeklerin daha ağırlıklı olduğunu ifade edebiliriz. Müracaatlar şehir olarak değerlendirildiğinde İstanbul ön planda yer alırken bu şehri Ankara ve Adana takip etmişti. 17.646 ile müracaatların en yoğun olduğu ay 1961 yılının Temmuz ayı olmuştu (Cumhuriyet, 13.8.1961: 1). Söz konusu başvurularda ise meslek grupları açısından mensucat ve inşaat işçilerinin ağır bastığı belirtilmişti. Buradan anlaşıldığı gibi Türkiye'de sanayide dokuma ve inşaat sektörlerinde sıkıntılı bir dönemden geçildiği ortaya çıkmaktaydı. Müracaatlar konusunda niteliğe yönelik olarak bazı eleştiriler bahis konusu olmuştu. Eleştirilere göre nitelikli elemanların başvuruda bulunmaları ile kalifiye elemanların toplu bir biçimde Türkiye'den ayrılabilmesi ve ülkenin nitelikli işgücü hususunda sıkıntıya düşeceği öne sürülmüştü. Eleştirilerin yoğunlaşması ile birlikte İş ve İşçi Bulma Kurumu İstanbul Şubesi Müdürlüğünden bir açıklama gelmiş, böyle bir tehdidin olmadığı, daha ziyade yarı kalifiye ve genç işçilerin Almanya'ya gönderilmelerinin gündemde olduğu ifade edilmişti. Ayrıca bu iş göçünün Türkiye için yararlı olacağı, döviz girdisinin temin edilmesinin yanı sıra yarı kalifiye elemanların çalıştıkları yerlerde yetişerek tam kalifiye olarak geri dönmelerinin mümkün olabileceği üzerinde durulmuştu.

Almanya'ya işçi temin etmek maksadıyla İstanbul'da kurulan Alman bürosunun müdürü Herr Hans Meier kendi kanalları vasıtasıyla 250 kişilik ilk kafilenin Almanya'ya gönderileceğini açıklamıştı (Cumhuriyet, 13.8.1961: 5). Bu kafilenin 18-35 yaş grubu aralığında bulunan işçilerden seçildiği ve Köln'de bulunan Ford-Taunus otomobil fabrikasında çalışacakları kaydedilmişti. Öte taraftan farklı kanallar aracılığı ile müracaatta bulunan 9 bin civarında Türk işçisinin müracaatlarının reddedildiği bildirilmiş, Alman sanayicileri, başvuruların İstanbul'da kurulan büro aracılığı ile gerçekleştirilmemesi durumunda müracaatların kabul edilmeyeceğini belirtmişti (Cumhuriyet, 13.8.1961: 5).

2. ALMANYA'YA YAPILAN İŞ GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

Türkiye'den Almanya'ya gerçekleştirilen işgücü göçünün nedenlerinin başında ülkenin ekonomik açıdan sıkıntılı bir dönemden geçmesi gelmekteydi. Türkiye'de iş imkânlarının son derece kısıtlı bir hal alması sonrasında ailelerinin geçimlerini sağlamak isteyen işçiler, iş bulmak için muhtelif arayışlara girmişlerdi. Bu arayışlardan biri de yurt dışında çalışma seçeneği olmuş, Türkiye'deki

ekonomik problemler ve işsizlik, işçileri yurt dışına göçe yönlendirmişti. Geçimlerini temin etmek maksadı dışında farklı sebeplere bağlı olarak da Almanya'ya çalışmak için giden işçiler bulunmaktaydı. Bunlara örnek verecek olursak sadece bir otomobil alma hevesiyle Almanya'ya gidenler olmuştu (Akşam, 22.9.1963: 4). Bunun dışında dil eğitimi alıp, Almancayı iyi bir şekilde öğrenmek, çalışmanın yanı sıra iyi bir eğitim alabilmek ya da kültürel olarak kendini geliştirebilmek, iyi elbiseler edinebilmek veya eş bulmak için dahi Almanya'ya gidenler vardı (Akdoğan, 1962a: 3). Akdoğan'a göre sadece bu sebeplere dayanarak Almanya'ya çalışmak için gidenlerin sayısının oldukça az olduğu belirtilmiştir. Almanya'ya giden işçilerin önemli bir kısmı yeterli derecede maddi imkana sahip olduktan sonra geri dönmeyi planlarken bir kısmı Türkiye'ye geri dönmeyi düşünmemişti ya da düşünememişti. Zira bu husus yurt dışında kendilerine sunulan iş imkânı karşısında geri döndüklerinde iş imkânı ve hayat şartları daha kısıtlı bir ortama geleceklerinin farkında olmalarından kaynaklanmıştı (Akdoğan, 1962a: 3).

Almanya'da dönem itibariyle iş imkânları ve sosyal hayat bakımından bazı şehirler ön plana çıkmaktaydı. Hamburg, Türk işçilerin en beğendiği şehirlerden biriydi. Almanya'nın o yıllarda nüfusu itibariyle Berlin'den sonraki en büyük şehri olan Hamburg'ta iş yerleri ve eğlence yerleri oldukça fazlaydı. Gemi tezgâhlarında önemli sayıda Türk işçisi görev yapmaktaydı. Ancak buralarda çalışabilmek için çok çaba sarf edilmesi ve sabır gösterilmesi gerekmekteydi. Gemi tezgâhlarında görev alan işçiler belli bir süre boyunca işlerini düzgün bir şekilde yerine getirebilirse ve amirlerinin takdirlerini kazanabilirse kalıcı olarak görev yapabiliyorlardı. Çalışma ücretlerinin tatmin edici ve bir hayli yüksek olduğu buralarda işçiler için önemli bir sıkıntı kalacak yer problemiydi. İşçiler, çalıştıkları yerlerde lojman temin edildiği takdirde bu sıkıntıyı aşarlarken, lojman tahsis edilmediği durumlarda yüksek ev kiralari nedeniyle sıkıntı yaşamışlardı. Almanya'nın bir diğer büyük şehri Köln'de de çok sayıda Türk işçi bulunmaktaydı. Çok sayıda fabrikanın mevcut olduğu Köln'de bilhassa otomobil fabrikalarının fazlalığı dikkati çekerken, bu fabrikalardan alınan ücretler ile ilk zamanlarda geçimlerini zar zor temin edebilen işçiler, Almancayı iyi bir şekilde öğrenip çalıştıkları müesseselerde uzun süre geçirdikten sonra kazançlarını bir nebze artırabilmişlerdi. Türk işçilerin yoğun olarak çalıştığı Düsseldorf, Frankfurt ve Münih Almanya'nın diğer büyük şehirleriydi. Bu şehirlerde çalışan Türk işçilerin ilk zamanlarda karşılaştıkları temel problemlerden biri yeni olmalarının da getirdiği dezavantajla birlikte geçim sıkıntısı çekmeleri olmuştu. Bunun yanı sıra yeni bir yere, yeni yeni yemeklere alışmanın sıkıntısını da yaşayan işçilerin ilk dönemleri bir hayli zor geçmişti (Son Havadis, 19.2.1963: 3).

3. TÜRKİYE İLE ALMANYA ARASINDA İMZALANAN İŞÇİ PROTOKOLÜ VE GİDİŞ ŞARTLARI

30 Ekim 1961 tarihinde Türkiye ile Almanya arasında işçi gönderilmesine dair bir protokol imza altına alınmıştı. Protokole göre işçiler kendilerine imzalatılan mukaveleye uymak ve her çeşit ağır hizmeti görmek durumunda kalmaktaydı. İmzalatılan mukavelelerde işçilerin görev tanımlarının ve hangi sektörde çalışacaklarının net bir şekilde belirtilmemesi birtakım sıkıntıları da beraberinde getirebiliyordu. Buna bağlı olarak Lütfi Akdoğan'ın da belirttiği gibi protokolün Türk işçisine imtiyaz sağlamadığı aksine bazı mağduriyetler doğurduğu yönünde eleştirilerde bulunulmuştu. Ayrıca anlaşma hükümleri gereğince bir işe giren işçi daha iyi imkanlara sahip yeni bir iş bulduğunda işini değiştirmesi de pek mümkün gözüküyordu. Bu da işçilerin elini kısıtlayan bir husus olmuştu. Anlaşmaya binaen Alman İş ve İşçi Bulma Kurumunu temsil eden bir Alman irtibat bürosu Türk İş ve İşçi Bulma Kurumunda yerleşmişti. Ücret konusunda asgari ücretten az maaş verilemeyeceği hükmü konmuştu. Bu hükmün konulmasındaki ana prensibin Almanya'daki yerli işçilerin haklarının korunmasına dayandığı öne sürülmüştü. Asgari ücretten düşük bir ücret söz konusu olduğu takdirde Alman işçilerin işlerinin de tehlikeye girebileceği işaret edilmiş, anlaşmada yer alan bahis konusu hükmün daha ziyade Alman işçilerin konumunu korumada etkili olacağı üzerinde durulmuştu. Ücret hususunda bir diğer problem ile alakalı olarak; 20 yıllık kalifiye bir Türk işçisi, asgari ücret üzerinden yapılan anlaşmaya göre saatte 1,85 mark alacaktı. Söz konusu saatlik ücret, kalifiye olmayan acemi bir Alman işçisinin ücretine denk gelmekteydi. Bütün bunlara bağlı olarak imzalanan protokol, işçilerin haklarını korumaktan uzak bir anlaşma olarak nitelendirilmişti (Akdoğan, 1962b: 3). Dolayısıyla daha ziyade Türkiye'deki işsizlik çıkmazının aşılması ve döviz girdisinden yararlanılması düşünülmüştü (Çil, 2011: 49). 1961 işçi protokolü adeta bir milat olarak kabul edilmiş, iş göçü hususunda diğer ülkeler ile imzalanan anlaşmalar bu protokol sonrasında gerçekleştirilmişti (Ünver, 2012: 178).

Almanya'dan en çok talep edilen iş kolları madencilik ve inşaat iş kolundan gelmekteydi. İş bulma kurumuna madenci olarak başvuranlar en çok üç ay, inşaatçılar da en çok dört ay kadar beklemekteydi. Öte yandan diğer fabrika işçileri ise 8-12 ay kadar bekleyebilmekteydiler. 1963 yılına kadar Almanya'ya giden işçilerin ancak yüzde onunu kadınlar teşkil etmekteydi. Kurum kanalı ile 2000 kadar kadın işçinin Almanya'ya gittiği tespit edilmişti. Kadınların Almanya'da çalışma isteklerinin çok çabuk karşılık bulduğu söylenebilir. Kadın işçiler kuruma başvurduktan en fazla 10 gün sonra yola çıkma imkânına sahip olabilmekteydi. Bu sürecin kısa zamanda neticelenmesi, kadın işçilerin müracaat edebileceği işyeri sayısının çalışmak için başvuran kadınların sayısından bir hayli fazla olmasından ileri gelmekteydi (Marquard, 1967: 173). Dönemin şartlarına bağlı olarak, çalışmak üzere giden kadınların bir kısmı çocuklarını ve eşlerini geride bırakmak zorunda kalmışlardı. İşçi göçünün

ileriki dönemlerinde de görülebilen bu durum aile kurumu için parçalanma gibi olumsuz tabloların ortaya çıkmasına da neden olmuştu (Genel, 2014: 316, 317).

Almanya'ya işçi olarak gitmek için, askerlik görevini yerine getirmek şarttı. Sanat Enstitüsü ve Teknik Okul mezunları, askerliklerini yapmadan da gidebilmekteyken Almanya'da çalışabilecekleri süre iki askerlik yoklaması arasındaki zamanı geçemezdi. Ayrıca hürriyeti tahdit cezası ile mahkûm edilmemiş olmak lâzımdı. Kuruma başvuran her işçinin, sabıkası olmadığına dair savcılıktan bir belge, bir işte çalışmışsa bonservis, kimlik cüzdanı, 5 adet fotoğraf, çiçek aşısı olduğuna dair belge getirmeleri şarttı. Kuruma başvuran her işçiye bir iş isteme kartı açılırken, bu kâğıtta kişinin adı, soyadı, mesleği, eğitim durumu, askerlik ve yaş durumu yazılıydı. İşçi bu karta sadece bir mesleğin adını yazmalıydı. Şayet işçi birden fazla iş ya da meslek ismi belirtmişse, bunlardan ilk olanı dikkate alınırdı. Almanya'ya gitmek için çabalayan işçilerin karşılaştıkları ilk sorun kendi hatalarından veyahut ihmallerinden ortaya çıkan bir durum olan kurumda yaptıkları yanlışlıklarla ilgiliydi. Bu noktada her işe razıyım diye kendi mesleğini yazmayanlar Almanya'ya gittiklerinde tahsillerine uygun düşmeyen bir işte çalışmak zorunda kalacaklardı.

Kurumda Almanya'ya gitmek isteyen işçiler tarafından doldurulan kâğıtlar, kuruma başvuranların mesleklerine göre ayrı ayrı ve başvuru tarihlerine göre sıraya koyulmaktaydı. Her işçiye bir sıra numarası verilir ve bu sıra numarası ayrıca işçinin kimlik cüzdanına da yazılırdı. İşçi Almanya'ya gönderilirken bu sıra numarasına bakılarak gönderilmekteydi. Yalnız kuruma aynı anda başvuranlardan meslekleri farklı olanlar daha önce ya da daha sonra gidebilirlerdi. Bunun da nedeni Almanların her meslekten aynı zamanda ve aynı sayıda işçi istememeleriydi. Hangi iş kolunda fazla işçi talep ediliyorsa, bu kola girmiş işçiler öncelikle gitmekteydiler. Ayrıca Almanların taleplerine göre; bazen kıstas olarak belli bir yaş, eğitim ve iş tecrübesi aranmaktaydı. Buna bağlı olarak, Almanların istediği yaşta, istediği okulu bitirmiş, istediği yıl kadar o işte çalışmış olanların sırası da diğerlerinden önceydi.

Federal Almanya İş ve İşçi Bulma Kurumu, Almanya'ya gidecek işçilerin işiyle uğraşmak üzere, İstanbul'da bir büro kurmuştu. Bu büroya Alman İrtibat Bürosu da denilmekteydi. Almanya'daki işverenler istedikleri Türk işçileri ile ilgili taleplerini bu büroya bildirmekteydiler. Alman İrtibat Bürosu, talepleri İş ve İşçi Bulma Kurumu İstanbul teşkilâtına, İstanbul teşkilâtı da Türkiye'de bulunan bütün İş ve İşçi Bulma Kurumu şubelerine duyurmaktaydı. Bundan sonra, yurdun her yanındaki İş ve İşçi Bulma Kurumu şubeleri Almanya'dan gelen talebe göre, sıraya girmiş işçilerin kartlarını inceleyerek ilk seçmeyi yapar, 2-3 kişilik bir komisyon tarafından yapılan bu seçmede, Alman işverenlerin istediği yaş, eğitim ve iş tecrübesi göz önünde bulundurulurdu. Almanya'ya gönderilmek üzere işçi kartlarına bakılarak ilk seçmeleri yapılan işçilere, İş ve İşçi Bulma Kurumu Şube ve Büroları

tarafından birer davetiye gönderilirdi (Akşam, 23.9.1963: 4). Davet mektubunu alan işçi, mektubun postaya verildiği tarihten itibaren en geç 10 gün içerisinde kuruma başvurmak mecburiyetindeydi. Bu süre içerisinde kuruma başvuruda bulunmayanlar hakkını kaybetmekteydiler. Dolayısıyla hakkını yitiren işçiler tekrar sıraya girmektedirler. Bu durumun zamanla sıkıntı yaratmasından dolayı İş ve İşçi Bulma Kurumu Müdürler Kurulu bir karar almak zorunda kalmıştı. İlk davetiyeyi alan ve önemli bir mazeretinden ötürü 10 günlük süre içinde kuruma başvurmayan işçiye, ikinci bir davet mektubu gönderilecekti (Akşam, 23.9.1963: 4).

Almanya'ya gidecek Türk işçileri için, hastanelerden alınan sağlık raporları, Almanya'daki iklim ve iş şartları bakımından, bir kere de Alman İrtibat Bürosu doktoru tarafından incelenmekteydi. Alman doktoru bu incelemeden sonra gitmesinde bir sakınca bulunmayan işçileri bizzat muayene etmekteydi. Bu muayene sonucunda da sağlık açısından bir problemi olmadığına kanaat getirilen işçilerin gönderilme işlemlerine başlanılmaktaydı. Tophane'deki Alman İrtibat Bürosunda görevli olan Dr. Schenkel muayeneden geçenlerin yüzde 10-12'sinde ciğerlerinde hastalık görülerek gitmelerine onay verilmediğini belirtmiştir. Ayrıca Avusturya'ya gitmek isteyenlerin arasında da 7 frengili tespit edildiği bildirilmiştir.

İlk sağlık muayenelerinin ardından işçilerin pasaport işlemlerine başlanılmaktaydı. Bunun için de işçilerden; dört adet vesikalık fotoğraf, fotoğrafı nüfus idaresince tasdikli olan kimlik cüzdanının aslı, askerlik durumu için askerlik şubesinin resmî mühürlü ve onaylı yazısı, pasaport dilekçesi, Emniyet Müdürlüğü Pasaport Servisine verilmek üzere pasaport ücreti, sonra da bu ücretin makbuzu ve tarih numarası ile İş ve İşçi Bulma Kurumuna bildirilmesi istenmekteydi. Bunun dışında, yurt dışındayken pasaport geçerlilik süreleri sona erenlerin, buldukları yerin konsoloslukuna başvurarak, süreyi uzatmaları gerekmekteydi. Ayrıca izinli bir şekilde yurda dönenlerin, pasaport uzatma isteklerinin yerine getirilmesi için, iş yerlerinden izinli olduklarına dair bir belge almaları şarttı. İzinli gelenler içinde böyle bir belge almayanlar, dönüşlerinde 500 liralık bir vergi ödemek durumunda kalmaktaydılar. Bu işlemler sonrasında Almanya'ya gidecek olan işçilerin şikâyetçi oldukları bir mesele vardı. Buna göre, Yugoslav Konsoloslukunda yapılan vize işlemi ilgili bir sıkıntı yaşandığı ileri sürülmüştü. Konsolosluktan vize ücreti olarak ödenecek para 10 lira iken, orada bulunan bazı şahıslar bu ücreti 20-30 liraya çıkarmaktaydılar. Konsolosluk kapısında bulunan bir şahıs, gelenlerin pasaportunu alıyor ve vize için açıktan 10 lira istiyordu. Bu parayı ödemek istemeyenler birkaç gün daha geç vize alıyorlardı.

Mesleki seçimleri ve muayenesini yaptıran işçiler, pasaport işlemlerini hallettikten sonra vizelerini almakta ve döviz işlemlerini de tamamlamaktaydılar. Bunun ardından işçiler artık Almanya'ya gitmeye hazır duruma gelmekteydiler. İşçi ile iş yerinde normal ödenecek ücreti, fazla mesai

ücretlerini, sosyal yardımları, işçinin yapacağı işi açıkça yazan bir iş mukavelesi imzalanmaktaydı. Türkçe ve Almanca olarak hazırlanan bu iş sözleşmelerine yapıştırılacak olan pul bedelini de işçiler ödemekteydi. Bütün bu işler halledildikten sonra, işçiler Almanya'ya gönderilmek üzere, belli bir günde İstanbul'da toplanırlar, hareket edecekleri gün işçilere biletleri ve kumanyaları dağıtıldı. İşçilerin hareket zamanı geldiğinde, kendi aralarından bir ekip başı seçilerek Sirkeci'den trenle Almanya'ya yolcu edilirdi. Almanya'da çalışacak işçilerin yanlarında götürebilecekleri ise sınırlandırılmıştı. Birkaç kutu konserve, bir kilo peynir, zeytin, üç kilo sigara, bir kilo içki, iki yüz Türk lirasına kadar nakit, değeri bin lirayı geçmeyen şahsî mal veya eşya, değeri bin beş yüz lirayı geçmeyen şahsî saat, yüzük vb. mücevherat işçilerin giderken yanlarına alabilecekleriydi (Akşam, 24.9.1963: 4).

Almanya'ya ulaşan her işçinin pasaport ve çalışma sözleşmesinin bulunması şarttı. Almanya'ya varıldığında yapılması gereken bazı işlemler vardı. Bulunulan yerin belediyesine başvurulup kayıt yaptırılması gerekiyordu. İkamet izni almak içinse bulunulan yerin emniyet teşkilâtına en geç üç içinde başvurulması şarttı. Yine bulunulan yerin belediyesine başvurularak vergi karnesi ile sigorta kartı talep edilecekti. Vergi karnesi ile sigorta kartı alınır alınmaz işverene iletilmesi gerekliydi. Ayrıca alınan bu çalışma kartı Almanya'da belirli bir süre için, sadece mukavele şartlarında ve sözleşme gerçekleştirilen firmada çalışma imkânı tanımaktaydı. Bu kartta yazan çalışma süresi bitmeden önce veya iş yeri değiştirilecekse yine o yerin İş ve İşçi Bulma Kurumu Şubesine başvurarak yeni bir çalışma izni almak mecburiyeti vardı.

Almanya'ya gitmek isteyen işçilerden bazıları eşlerini ve çocuklarını da yanlarında götürmeyi arzu etmekteydiler. Bu durum, işçilerin çalışacakları firmaların taleplerine bağlıydı. Örneğin bazı firmalar çalışanlarını evli veya bekâr diye ayırt etmemekte her iki durumda da onları isteyebilmekteydi. Buna karşılık araba fabrikalarında olduğu gibi bazı müesseseler de bekâr işçi talep etmekteydi. Ancak sonuç olarak bakıldığında iki talep çeşidinin eşit olduğu söylenemez. Şöyle ki, Alman işverenlerin yaptığı taleplerin % 80'ininde bekâr işçi talep edilmekteydi. Bunun dışında sonradan alınan karara göre, Almanya'ya gidip çalışan işçiler, eşini ve yakınlarını ismen davet edebilmekteydiler. Bu karara göre davet mektubunu alan kişiler sıraya tabi tutulmadan Almanya'ya gidebileceklerdi (Akşam, 26.9.1963: 4).

Almanlar çalıştıracakları işçilerden bazı hususlara dikkat etmelerini önemle istemekteydiler. Buna göre, her şeyden önce Almanlar iş ciddiyeti, iş nizamı ve iş temposu aramaktaydılar. Üstünkörü bir çalışma usulü Almanya'da kesinlikle kabul görmemekteydi. Dikkat edilen hususlardan biri de işçilerin lisan bilgisine sahip olmasıydı. Gitmek isteyen işçilerin hiç olmazsa iki üç ay bir Almanca kursunda lisan bilgisi edinmeleri kendileri için faydalı görülmüştü. Alman işverenleri bunların dışında

çalışanlarının güçlü, kuvvetli ve sağlıklı olmalarını istemekteydiler. Buna bağlı olarak 40 yaşın üzerinde olanları yardımcı işçi olarak kabul etmemekteydiler. Usta işçiler ise 45 yaşına kadar alınmaktaydı. Maden şirketleri, inşaat firmaları ve otomobil fabrikaları daima 40 yaşın altında işçiler aramaktaydı. Çalışacak işçilerde aranan bir özellik de çalışma arzusu olmuştu. Dolayısıyla istekli olmayan ve verimli çalışmayan işçilerin Almanya'daki firmalarda uzun soluklu bir şekilde çalışması zor görünmekteydi (Akşam, 26.9.1963: 4).

4. İŞÇİLERİN SOSYAL HAKLARI

İşçilere yılda bir defa ücretli izin verilmekteydi. Buna göre işçilerin yılda kaç gün izin yapabilecekleri sözleşmelerinde yazılmıştı. Genel olarak ücretli dinlenme izni yılda en az 12 gün olarak verilmekte, ilk ücretli izin için iş yerinde en az 6 ay çalışılması gerekmekteydi (Akşam, 29.9.1963: 4). İzin konusunda şayet işveren ile anlaşmazlıklar yaşanırsa bunun çözümü için iş mahkemelerine başvurulabilmekte, ancak bu konu, işveren ile mahkeme öncesinde halledilmek maksatlı son bir kez görüşülebilmekteydi. Bu görüşmelerde tercüman bulundurulması şartı vardı. Öyle ki, Türk işçileri ile Alman işverenler arasındaki anlaşmazlıklar dil bilinmemesinden ötürü ortaya çıkmaktaydı. Bu türden anlaşmazlıklarda işçi temsilcilerinin müdahalesi istenebilmekteydi. İşçi temsilcilerini işçiler belirlerlerken, bu temsilciler işçiler arasından seçilmekteydi. İşçi temsilcilerinin görevi, işçilerin şahsî sorunları ile ilgilenmek ve bu meselelerin çözümünün sağlanmasıydı. Bütün bunlara rağmen işverenle anlaşma sağlanmazsa, iş mahkemesine müracaat edilmekteydi. Grev, Almanya'da daha iyi çalışma şartlarının elde edilebilmesi için başvurulmuş nizamî bir yoldu. Grev konusunda söz sahibi yetkili sendikaydı. Grev yapılması konusunda şayet yetkili sendika destek vermezse ve işçiler greve katılırsa işlerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalabilmekteydiler (Akşam, 29.9.1963: 4).

Almanya'da yerli yabancı her işçi kazancının belli bir kısmını vergi olarak devlete vermek zorundaydı. Bu vergi, işverenler tarafından işçilerin ücretlerinden kesilmekte ve vergi dairesine yatırılmaktaydı. Gelir vergisi dört sınıfa ayrılmakta, her işçi aile durumuna ve çocuk sayısına göre bu sınıflardan birine dahil olmaktadır. Aile durumu ise resmî makamlardan alınacak onaylı bir belge ile ispat edilmek durumundaydı. Çocuk indiriminden faydalanmayan elli yaşını doldurmamış bekârlar, eşleri Almanya'da bulunmayanlar, dullar ve boşanmış işçiler birinci sınıfa girmektedir. Çocuk indiriminden faydalanan elli yaşını doldurmuş bekârlar, eşleri Almanya'da oturmayan evliler ve ayrılmışlar, ayrıca çocuk indiriminden faydalanmamakla birlikte elli yaşını doldurmuş dul işçiler de ikinci sınıfa dahildir. Eşleri Almanya'da bulunduğu halde burada çalışmayan evliler ve çocuk indiriminden faydalanan dul işçiler üçüncü sınıftaydı. Çocuk indiriminden faydalansın veyahut faydalanmasın eşleri ile birlikte Almanya'da çalışan işçiler dördüncü sınıfa girmektedir. Bunların dışında sendika aidatı, iş elbisesi ve çalışma aracına verilen ücret, ikamet edilen yer ile çalışılan yer arasındaki ulaşım masrafları vergiye

dahil edilmezdi. Ayrıca, evli olup da eşleri Türkiye’de bulunan işçilerin vergileri günde 3,5 mark daha fazla masrafları olduğu dikkate alınarak, yapılan masrafla birlikte kazançtan düşürülerek hesaplanmaktaydı (Akşam, 29.9.1963: 4).

Almanya’da yapılan son düzenleme ile çocuk zammı ikinci çocuktan itibaren alınmaktaydı. İkinci çocuk için verilen zam 25 mark iken, ikinci çocuktan sonra gelen her çocuk için çocuk sayısına bakılmaksızın 40 mark verilmekteydi (Akşam, 1.10.1963: 4). Mukayese açısından bir diğer Avrupa ülkesine bakıldığında; Belçika Çalışma Bakanlığı çocuk zammı konusunda farklı bir uygulama yapmaktaydı. İşçinin çalışma ve yaşama düzenini eşit haklar esasına bağlayan Belçika’da işverenler çocuklar için aile ödeneklerini işçiye teslim etmiyor, parayı ait olduğu kişilere gönderiyordu. Belçika’da çalışan bir Türk işçinin ailesine gönderilen paraya bakıldığında; bir çocuk ise 83 lira, iki çocuk ise 147 lira, üç çocuk ise 211 lira, dört çocuk ise 230 lira ücretin hak edildiğini görmekteyiz (Son Havadis, 9.3.1964: 3). Sosyal haklar konusundaki önemli bir mesele ise Almanya’daki Türk işçilerinin kendilerine tanınan haklardan istifade etme hakkında farkındalıklarının olup olmadığı ile alakalıydı. Önemli bir kısmı kendilerini ilgilendiren ve Türkiye’de çıkarılan kanunlardan dahi habersizdi. Öyle ki, diline vâkıf olmadıkları Almanya’da haklarını takip etmeleri ve korumaları oldukça zordu (Köktağ, 1966: 158).

5. TÜRK İŞÇİLERİN ALMANYA’DA KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR VE UYUM PROBLEMİ

Almanya’da vatandaşa yardım işi daha ziyade sosyal müesseselere bırakılmış, bu müesseselerin dışında, şahısların birbirlerine yardım etmelerine pek ender rastlanmıştı. Almanların karşılık beklemeden ve tekrar geri istemeden bir kişiye hele bir de yabancıya maddi yardım etmesi pek düşünülmezdi. Bu yüzden Türk işçiler karşılaştıkları bu duruma ayak uydurmakta zorlanmışlar, Türkiye’deki yaşantılarından farklı bir durumla yüz yüze geldikleri için sıkıntı çekmişlerdi (Son Havadis, 15.2.1962. 3).

Almanya’da en verimli çalışan işçiler Türk işçileri olarak göze çarparken, bunun aksine diğer ülkelerden gelen işçilerden daha düşük ücretlerle çalışan da yine Türk işçileri olmuştu (Son Havadis, 18.2.1962: 3). Türk işçilerin verimli çalışmasına rağmen daha düşük ücretle işlerini yerine getirmeleri Almanların işçi seçiminde etkili olmuştu.

Türk işçileri vatan topraklarından haber alabilmek ve Türk ezgilerini dinleyebilmek için radyo yayınlarını dinlemek arzusundaydılar. Bunun için, kısa dalga Ankara Radyosu Almanya’dan neredeyse hiç dinlenemiyordu. Çünkü yayın parazit yaptığından dinlenemiyor ya da kısa bir zaman çaldıktan sonra yayın kayboluyordu. Budapeşte’nin Türkçe yayın yapan radyosu ise gayet iyi takip

edilebiliyordu. Türkçe şarkılara, türkülere hasret kalan işçiler bu yüzden bu radyoyu takip etmekteydiler. Ancak bu radyoda birkaç plak çaldıktan sonra siyasi propaganda yayınları başladığı için işçilerin rahatsız olduğu ve bu durumdan memnun kalmadıkları ileri sürülmüştü (Son Havadis, 18.2.1962: 3). Nitekim Almanya'daki Türk işçileri, söz konusu sıkıntılarını Türkiye'ye gönderdikleri şikâyet mektuplarında dile getirmişlerdi (Özakman, 1967: 154-155).

Almanya'ya gidenlerin başından benzer olaylar geçmekteydi. Almanlar Türkleri kültürel açıdan pek fazla tanımamaktaydı. Türkleri karşılarında gördüklerinde dört eşli on altı çocuklu bir şahsiyeti hayal etmekteydiler. Bunu görmek isteyenler farklı bir tablo ile karşılaştıklarında hayretlerini gizleyememişlerdi. Bu şartlar altında Türk kadın işçilerin de yaşama şartlarında hiç değilse bile alışma döneminde bazı güçlükler yaşaması doğaldı. Aynı durum erkek işçilerde de söz konusuydu. Örneğin bir Alman ile evlenmek isteyen bir Türk işçisi için kızın ailesi derhal konsoloslukla temasa geçmiş ve Türk Medeni Kanunu hakkında bilgi almak istemişti. Kanunen birden fazla eşli olmanın mümkün olmadığını öğrenen Alman aile bundan sonra kızlarının evlenmesine onay vermişti (Akşam, 29.8.1963: 3).

Lojmanlarda oturup yemeklerini fabrika tabldotlarından yiyen Türk işçileri, domuz eti şüphesi kadar alışmadıkları tarzda pişirilmiş yemeklerden şikâyetçi olmuşlardı. Alman firmaları bu şikâyetleri göz önünde tutmuşlar, Türklerin yoğun halde bulunduğu yerlerde, onların alıştığı yemekleri pişirebilecek aşçıları çalıştırmışlardı. Bazı yerlerde de etler, Türk işçi mümessillerine pişirilmeden getirilmemekteydi ve bu suretle domuz eti olmadığına inanan işçiler etli yemekleri yemektedirler.

Türk işçilerin büyük bir kısmı dini vecibelerini yerlerine getirirlerken sıkıntı yaşamaktaydılar. Cami ve imam sıkıntısı çeken Türk işçiler, çoğunlukla hac farizasını yerine getiren bir vatandaşa bu işi halletmekteydiler. Lojmandaki odalarında yalnız başlarına olduğu gibi, lojmanların salonlarında toplu halde ibadetlerini yerine getiren işçilere rastlanmaktaydı. Türk işçiler Münih'te bir cami yapılmasını çok arzu etmekteydiler. Bu iş için aralarında para bile toplamışlar, hatta bir heyette de kurarak resmen teşebbüse girişmişlerdi. Teşebbüs, ilk aşamada bazı güçlüklerle karşılaşmış, Münih Belediyesi önce bir cami inşasına ruhsat vermeye yanaşmamıştı. Büyük çoğunluğun Katolik olduğu Münih'te böyle bir durumla karşılaşılması tahmin edilmekteydi. Ama Münih'teki Türk işçiler yılmamış, arzularını ve karşılaştıkları zorlukları, yerel bir gazeteye giderek anlatmışlardı. Gazete sorumluları, Türk işçilerin arzusuna uygun yayını yaparak Münih Belediyesi'nin tutumunu eleştirmeye başlayınca işler yoluna girer gibi olmuş, belediye tutumunu değiştirmiş, Münih'te bir cami yapılmasına izin verdiği gibi, ibadethanelere tanınan vergi muafiyetinden cami inşaatında da faydalanılmasını uygun gördüğünü bildirmişti. Bu netice müteşebbislerin şevkini artırmış, işçilerden cami yaptırma için para toplamışlardı. Buna bağlı olarak artan ilgi, Münih ile sınırlı kalmamış, Almanya'nın diğer şehirlerinde

çalışan Türk işçileri ve diğer milletlere mensup Müslümanlar da bu hayır işine katılmışlardı. Hatta Ürdün Kralı Hüseyin'in cami inşaatına büyük ilgi gösterdiği ve yardım yapmayı düşündüğü bildirilmişti. İdarî güçlüklerin yenilmesinden sonra yeterli yardımın toplanması sonrasında Münih'te bulunan Müslümanlar bir ibadethaneye kavuşacaklardı (Akşam, 2.9.1963: 3).

Almanya'da haftalık çalışma süresi iş kollarına göre tespit edilmişti. Çalışma süresinin ne kadar olacağı işe başlamadan önce yapılan sözleşmede belirtilmişti. Belirtilen çalışma süresinden fazla mesai yaptırılması işverenin isteğine bağlıydı. Fazla mesai yaptırılanlar ise, kanun, tüzük ve yönetmeliklere uymak zorundaydı. İş yerlerinin önemli bir kısmında cumartesi ve pazar günleri mesai olmazken, herhangi bir ücrette ödenmemektedir. Yine önceden belirlenmiş olan paskalya, 1 Mayıs gibi tatil günlerinde ise mesai yokken ücret ödenmektedir. Ücret ödeme şekilleri iş yerlerine göre değişmekte, maaşlar haftalık, 14 günlük ve aylık olarak ödenmektedir. Ayrıca genel olarak ayın onuncu veya yirminci günlerinde bir miktar avans ödenmektedir.

Almanya'ya giden Türk işçilerinin karşılaştığı problemlerden biri de ekmektir. Yaşadığı toplumun ister istemez alışkanlıklarına tabi olan Türk işçiler, ekmeksiz bir yemek düşünmemektedirler. Bu yüzden az ekmek yemeye alışmış Almanların aksine Türk işçileri kolay kolay az ekmek yemeye alışmamışlardır. Almanya'daki yemeklerde az ekmek ama daha fazla yemek verilmektedir. Hatta öğle ve akşam yemeklerinde çoğunlukla haşlanmış patates yenilmektedir. Almanların yabancı işçilere verdikleri öğütlerden biri de iyi beslenerek kuvvetli ve sağlıklı olmalarıdır. Günde üçü kahvaltı ikisi yemek öğünü olmak üzere beş defa yemek verilmektedir. Üç kahvaltıdan ikisi öğleden önce, biri de ikindi üzeri verilmektedir. Dinlenme salonu, yatakhane ve çamaşırhane gibi yerlerin temiz tutulmasına önem veren Alman işverenler, iş yerlerine söz getirecek ve mevcut düzeni bozacak hareketlerden kaçınılmasını da işçilerinden talep etmektedirler (Akşam, 28.9.1963: 4).

Almanya'da çalışan Türk kadın işçiler, erkek işçilere nazaran daha düşük ücretlerle çalışmaktaydı. Bunun örneği kadın Türk işçi sayısının en yüksek olduğu bir çikolata fabrikasında görülmüştü. 140 Türk bayan işçinin çalıştığı fabrikada, para biriktirmek ve hayallerini gerçekleştirmek isteyen Türk kadın işçilerin fazla mesai yapmak durumunda kaldıkları belirtilmişti (Akşam, 31.8.1963: 3).

Fazla mesai yapmak isteyen bazı işçilerden sıkıntı yaşadıklarını ileri sürenler olmuştu. Örneğin Almanya'da bir otomobil fabrikasında görev yapan Türk işçiler, saat ücretleri düşük olduğu için fazla mesai yapmak istediklerini dile getirmişler, fakat işverenlerin kendilerine fazla mesai şansı tanımadıklarından yakınmışlardır. Memleketlerinden türlü fedakârlıklarla ayrılan ve ailelerinden uzakta para kazanmaya çalışan Türk işçilerinin bazıları bu durumda görüldüğü gibi zaman zaman hayal kırıklığı ile karşılaşmışlardır (Son Havadis, 9.3.1964: 3).

Almanya'da ilk Türk Kasabı Münih şehrinde 1965 yılının Mart ayında açılmıştı. Almanya'da hayvan kesiminin İslâmi usullere uygun yapılmayışı ve etlerin domuz etleri ile beraber aynı makinede çekilmesi Türk işçileri tarafından şikâyet konusu olmaktaydı. Kesim işleminin hayvanların başına çekiç vurulması ve kanının akıtılmadan öldürülmesi suretiyle gerçekleştirilmesi işçilerin ete olan ilgisini azaltmıştı. Bu durumu ele alan Münih İslâm Cemiyeti, Alman hükümetinden müsaade almış ve haftada bir defa İslâmi usullere uygun kesime başlanmıştı. Domuz etinin satılmadığı bu Türk kasabına işçiler yoğun ilgi göstermişler, Almanlar da özellikle Türk sucuklarını beğendiklerini dile getirmişlerdi (Akşam, 15.3.1965: 3).

6. İŞ GÖÇÜ KERVANINA KATILAN İŞÇİLERİN SAYISININ ARTIŞ GÖSTERMESİ

Almanya'ya gönderilen Türk işçi sayısı her yıl artmaktaydı. 1961 yılında 1.207 Türk işçisi gitmişken 1962 yılında bu sayı 11 binin üzerine çıkmıştı. 1963 yılının ilk 7 ayı içinde 1.500'ü kadın 9 bin işçi Almanya'da çalışmaya başlamıştı. Batı Almanya'da bulunan Türk işçi sayısı 30 bini aşmıştı (Akşam, 25.8.1963: 3).

Almanya'da 3.400 Türk işçisinin çalıştığı bir otomobil firması, yurt dışında Türk çalışanların görev yaptığı en büyük iş yeriydi. Bu firma yetkilileri ile yapılan görüşmelere göre, Türk çalışanlardan oldukça memnun olduklarını ve kapılarının daima açık olduğunu belirtmişlerdi. Burada yer alan 31 bin işçiden 3.400'ünün Türk olduğunu ve daha fazla Türk işçiye ihtiyaç olduğunu açıklayan yetkililer, gerekirse burada çalıştıktan sonra istedikleri zaman başka yerlere transfer olabileceklerini kendilerini bağlayıcı mukaveleler yapmayı düşünmediklerini, Türk işçilerin her türlü zorluğu yenmesi için alınması gereken tedbirleri aldıklarını, ücretlerin de doyurucu olduğunu dile getirmişlerdi. Buna göre, işçilerin asgari saat ücreti 3,19 marktan başlıyor, kısa zamanda da zam yapılıyordu. Tabldot usulü yemek ise düşük bir ücretle verilmekteydi. İşçilerin kaldıkları binalar her türlü imkânla donatılmış vaziyette inşa edilmişti. Yurt tarzında inşa edilen bu evlerde kalan Türk işçiler, yaklaşık 40 mark gibi bir ücret ödemektedirler. Buralardaki binalar Alman Gençlik Sosyal teşekkülleri tarafından inşa ettirilmiş ve her biri yarım milyon marka mal edilmişti (Akşam, 25.8.1963: 3).

Almanya'da bazı firmalarda çalışan Türk işçileri, 1.000 markın üzerinde para kazanabiliyorlardı. Fazla mesai yapıp daha fazla kazanmak isteyen Türk işçileri, Türkiye'deki bir genel müdürden dahi yüksek maaş alabilmekteydiler. Ayrıca yüksek kazanç sağlayan işçiler vatan topraklarına daha fazla para biriktirerek gelme çabasına girmişler ve Türkiye'den fındık bahçesi gibi mülkler edinmeye başlamışlardı (Akşam, 27.8.1963: 3).

1963 yılı ortalarında yapılan bir açıklamaya göre, Almanya'da her 13 Alman kadından biri yabancı ile evlenmekteydi. Bu yabancıların başında İtalyanlar gelmekte, Yunanlılar ve İspanyollardan sonra

Türkler dördüncü sırayı almaktaydılar. Bunun yanı sıra Almanya'ya giden Türk işçilerin bir kısmının gayesi ise bir otomobil almak, kazanılan paranın Türkiye'de kolay ve iyi bir şekilde değerlendirilmesini temin etmekte.

İzne ayrılan Türk işçileri iki yolla yurda dönmekteydi. Bunlardan birincisi demiryolu ile olmakta, işçilere özel trenler tahsis edilmekteydi. İşçiler kendilerine özel olarak temin edilen trenler vasıtasıyla uygun bir tarife ile ücretlendirilmek kaydıyla memleketlerine dönmek üzere izne ayrılıyorlardı. Otomobil sahibi olan işçiler ise, konvoy halinde yola çıkmakta ve böylelikle yurda dönüşlerini gerçekleştirerek izinlerini Türkiye'de geçirmekteydiler (Akşam, 28.8.1963: 3).

Avrupa'da özellikle Almanya'da çalışmak üzere yurt dışına çıkmak isteyenlerin sayısı gün geçtikçe artış göstermiş, 1963 yılının sonu itibarıyla 113 bin işçi, Almanya'da çalışmak üzere ilgili kuruma müracaat etmişti. Öyle ki, başvurular sıralamaya konurken, işçilerin kafiler şeklinde gönderileceği yetkililer tarafından dile getirilmişti. Türkiye'den Almanya'ya gönderilen işçi sayısı 26 bine ulaşırken, talebin artması ile birlikte özel işçi büroları kuran bazı şahıslar 10 binin üzerinde işçiyi Avrupa'nın muhtelif yerlerine göndermişti. Özel bürolar vasıtası ile gönderilen Türk işçiler, zor durumda kalarak mağdur olmuşlardı. Bu özel büroların gönderdiği işçilerin Fransa ve Hollanda tarafından kabul edilmeyeceği bildirilirken, çalışma izni olmayan işçiler ise sınır dışı edilmeye başlanmıştı. Problemlerin yaşanmasının ardından Fransa, Hollanda, Avusturya ve İsviçre; Almanya'nın uyguladığı sisteme benzer bir şekilde işçi taleplerini İş ve İşçi Bulma Kurumu vasıtasıyla gerçekleştirmişlerdi (Tercüman, 21.10.1963: 1, 5).

1963 yılında Türkiye'den Almanya'ya giden son kafilede bin civarında işçi bulunuyordu. Bir sonraki yıl için gidecek işçi sayısı 40 bin civarı olarak tahmin edilmekteydi (Tercüman, 2.12.1963: 1).

Almanya'daki sanayiciler 1963 yılı için dışarıdan gelen işçilerin olumlu katkı sağladığını ve bir sonraki yıl için daha fazla işçinin yurt dışından gelmesini talep ettiklerini belirtmişler, yetkililerden bu konuda tedbir alınmasını istemişlerdi. Dahası Federal Almanya İşverenler Genel Merkezinin yayınlamış olduğu bildiriye göre, Alman endüstrisinde bilhassa Türk işçilere yer verileceği, İtalyan işçilerin ise daha ziyade yedek kuvvet biçiminde çağırılacağı açıklanmıştı (Son Havadis, 11.3.1964: 3). Buradan anlaşıldığı gibi Türk işçileri Almanya'da aranan bir işgücü haline gelmişti.

1964 yılında önemli bir kısmının fabrika işçisi, metal yardımcı işçisi olduğu 800 kişiden oluşan kafile Mart ayı başında Almanya'ya gitmek üzere yola çıkmıştı. Bu kafileden sonra 1964 yılı içinde Almanya'ya giden Türk işçi sayısı 9.000'e ulaşırken bu sayının yıl sonuna kadar 40 bine varacağı kaydedilmişti. Ayrıca Almanya'daki toplam Türk işçi sayısı 50 bini bulmuştu. İşçi göçü devam ederken bazı formalitelerin işçilerin gidişini yavaşlattığı tespit edilmişti. İş ve İşçi Bulma Kurumu ve

Alman İrtibat Bürosu yetkilileri, işçi sevkinin daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için formalite fazlalıklarının kaldırılacağını bildirmişti (Akşam, 10.3.1964: 1).

1964 yılı için Türkiye'den Almanya'ya giden işçi sayısının 10 bine ulaşması üzerine Alman İş Bulma ve İşsizlik Sigortaları Kurumu Başkanı Anton Sabel, bir açıklama yapma gereği duymuştu. Sabel, Türkiye'den Almanya'ya çalışmak için talepte bulunan 15 bin kişinin daha bulunduğunu, Almanya'daki işverenlerin Türk işçilerden memnun olduklarını belirtmişti. Almanya'da 1964 itibariyle 800.000 yabancı işçinin çalıştığını açıklayan Sabel, ülkeler bazında İtalyanların 250.000 rakamı ile ilk sırada yer aldıklarını; İtalyanları, Yunanlılar, İspanyollar, Hollandalılar ve Avusturyalıların izlediğini Türklerin de 50 bin ile altıncı sırada olduğunu ifade etmişti. Ardından bekleme sürelerinin kısaltılması için çalışma yürüttüklerini belirten Sabel, Türkiye'den giden işçilerin en çok hangi iş kollarında çalıştıklarından bahsetmiş, bunları otomobil yapımı, inşaat ve madencilik olarak sıralamıştı. Ayrıca Bölge İş ve İşçi Bulma Kurumu Müdürü Necati Ahibaba'nın verdiği bilgilere göre, 150 bin kişinin dış ülkelere gitmek için sırada beklemekteydi (Cumhuriyet, 17.3.1964: 1, 7). Diğer taraftan 15 Mayıs 1964 tarihinde Avusturya'ya Türk İşgücü Celbi ve Türk İşçilerin Avusturya'da İstihdamına dair Avusturya Cumhuriyeti ile yapılan anlaşma Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştı (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 30.18.1.2/179.49.13: 1).

Yurt dışına çalışmak için göç eden Türk işçilerinin ilk hedeflerinden biri ekonomik birikim yapmak ve bu birikimleri Türkiye'de değerlendirmektir (Karakaya, 2020: 123). Nitekim bu hususla bağlantılı olarak Almanya'daki işçiler Türkiye için önemli bir döviz kaynağı haline gelmeye başlamıştı. Türk işçilerin paralarını Türkiye'ye daha rahat gönderebilmesi için Türk işçilerin fazla sayıda oldukları yerlerdeki bankalarda birer Türk memur bulundurulması adına girişim söz konusu olmuştu. Öyle ki, Almanya'da çalışan Türk işçilerin, 1964'de Türkiye'ye döviz olarak gönderdikleri miktar 21 milyon liraya ulaşmıştı (Akşam, 15.11.1964: 3).

Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, 1964 yılı sonlarına doğru Türk işçilerin çalıştığı Avrupa ülkelerinde bir aylık bir geziye çıkmıştı. Bakan, Avrupa'ya işçi gönderilmesini eleştirenlerin ve hafife alanların olduğunu fakat iş göçünü gerçekleştiren işçilerin yaptıkları görev bakımından edindikleri tecrübelerin bir eğitim gibi kabul edilebileceğini dile getirmiş, Batı ülkelerini tanımanın belli bir kesime hitap eden bir imtiyaz gibi algılanmaktan uzaklaşmaya başladığını ifade etmişti. Haftada 2 bin civarında işçinin yurt dışına gönderildiğini kaydeden Ecevit, 120.000'in üstünde bir sayıda Türk işçinin çalışmak üzere yurt dışında bulunduğunu, Avrupa'nın muhtelif yerlerinde çalışmak için sırada bekleyen 300.000 üzerinde işçinin olduğunu açıklamıştı.

Çalışma Bakanı daha sonra yurt dışında görev yapan Türk işçileri için yapılan ve yapılması düşünülen faaliyetlere değinmişti. Almanya ile imzalanan sosyal güvenlik anlaşmasının yürürlüğe girmesi için çaba sarf edilirken bunun yanı sıra Türk işçilerin çalıştığı diğer ülkelerle de benzer nitelikte çalışmalar yürütülmekteydi. Büyük şehirlerdeki Alman ve Belçika radyolarında belirli sürelerle Türkçe programlar başlatılırken, bunun televizyon yayınlarında da gerçekleştirilmesine çalışılmaktaydı. Belçika’da uygulanan Sosyal Delelik Müessesinin diğer ülkelerde de tatbik edilmesi için girişimlerde bulunulmuştu. Kalacak yer bulan Türk işçilerin ailelerini de yanlarına alabilecekleri bildirilmişti. Şayet Almanya’da çalışan Türk işçilerden işlerinden çıkarılanlar olursa bunlar hemen sınır dışı edilmeyecekti. Türkiye’ye dönmeyi düşünen Türk işçilerin önceden iş başvurusunda bulunmaları mümkün olabilecekti. Belçika ve İsviçre’ye turizm sektöründe çalışmak kaydıyla işçi gönderilmesi düşünülmekteydi. Ayrıca yurt dışında çalışan Türk işçiler için din adamlarının gönderileceği belirtilmişti (Cumhuriyet, 26.11.1964: 1). Yurt dışında çalışan işçiler için yürütülen bu çalışmalar, Avrupa’ya işçi gönderilmesinin Türkiye için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştu. Türkiye’deki ekonomik sıkıntılar ve yüksek işsizlik oranı, Avrupa’da çalışan işçilerin önemini bir kat daha arttırmıştı. Önemli bir döviz getirisi ve yatırım potansiyeli bulunan Türk işçileri, ülkenin sosyal ve ekonomik yapısı için dikkat çekici bir değer arz etmekteydi.

7. YÜKSEK BİR KAZANÇ KAPISI “MADEN İŞÇİLİĞİ”

Ruhr havzasında bulunan Hamborn maden ocakları Almanya’da bulunan en zengin kömür ocaklarından biriydi. 750 Türk işçisinin çalıştığı bu ocaklarda vatandaşların bir kısmı cevherin bulunduğu damarlarda, bir kısmı da toprak üstünde görev yapmaktaydılar. Çoğunluğu Zonguldak ve civarından gelen Türk işçiler, daha önce madenci olarak çalıştıkları için bu mesleğe yabancı değillerdi. Ağır bir çalışmayı gerektiren maden işçiliği ücreti Almanya’da yüksekti. Ücretler saat usulüyle hesaplanmazken, yapılan iş ve çıkarılan kömür miktarı dikkate alınmaktaydı. Ortalama olarak bir işçi günde 10-15 ton kömür çıkarmaktaydı. Kazılan cevherin metresi 3,25-3,40 mark arasında oynamaktaydı. Bu suretle günde ortalama 10 metre kazan bir işçi, 30 mark civarında bir kazanç sağlamaktaydı. Bu tutara ayrıca günlük olarak yer altında çalışma zammı olarak 2,50 mark ilave etmekteydi. Çabuk çalışan bir işçinin aylığı 1200 marka kadar yükselirken Türk işçiler biriktirdikleri paraları bankaya yatırıyorlardı (Akşam, 3.9.1963: 3).

14-17 yaş arasındaki Türk işçileri birer kalifiye maden işçisi olarak yetiştirilmek üzere eğitim görmekteydiler. Yaşlarının küçüklüğü göz önünde bulundurulmuştu bu işçiler, yurtlarda, lojmanlarda değil ailelerin yanında yetiştirilmişlerdi. Hayatlarını maden işçiliği yaparak kazanan bu aileler, küçük Türk işçilere ilgi göstermekte, onlar da bu ailelere anne ve babaları gibi davranmaktaydı. Almanya’nın Ruhr havzasında bulunan bir madencilik şirketi tarafından davet edilen küçük işçiler, kalifiye maden

işçisi olarak yetiştirilecekler, istedikleri takdirde ilerleyen zamanlarda maden mühendisi olarak eğitim görmeleri sağlanabilecekti. Bu yüksek eğitim şansı, gösterecekleri gayrete ve başarıya bağlıydı. Mesleki eğitim alan bu işçiler, geriye kalan zamanda dil eğitimi almaktaydılar. Atölyelerde çeşitli aletleri kullanmayı öğrenen ve ocaklarda tahkimat yapmayı öğrenen işçiler, çoğunlukla Zonguldak civarında çalışan maden işçilerinin çocukları oldukları için, babalarından meslekleri hakkında bilgi sahibi olmuşlardı (Akşam, 4.9.1963: 3). Bunlara bağlı olarak madencilik alanında önemli bir tecrübesi bulunan Zonguldak'tan Almanya'ya göç eden işçilerin önemli bir kısmı Ruhr bölgesinde yoğunlaşmıştı (Çelikoğlu ve Atış, 2022: 1617).

8. ALMANYA'YA İŞÇİ GÖNDERİLMESİ SIRASINDA KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

Almanya'ya işçi olarak gitmek için talebin bir hayli fazla olması ve sırada bekleyen binlerce kişinin bulunması fırsatçıların adeta iştahını kabartmıştı. Buna örnek teşkil edecek bir olay İş ve İşçi Bulma Kurumunun fişlerinin taklidinin yapılması ile gerçekleştirilen bir dolandırıcılıkla meydana gelmişti. İş ve İşçi Bulma Kurumunun fişlerini taklit etmek suretiyle Almanya'ya işçi gönderen bir şebeke ortaya çıkarılmıştı. Kurum müfettişlerinin tespitlerine göre, söz konusu suistimalden yaklaşık 1 milyon lira elde ettiği tespit edilen şebeke içerisinde kurumun İstanbul Şubesinde görevli bazı memurların da bulunduğu belirlenmişti. Soruşturma İş ve İşçi Bulma Kurumu Başmüfettişi İhsan Tanrıverdi'nin de içinde olduğu beş kişilik bir kurul tarafından yürütülmüştü. Aynı zamanda başvuruda bulunmalarına rağmen bazı işçilerin daha kısa zaman içerisinde Almanya'ya gittikleri görülmüş, bu durum şikâyet konusu olmuştu. Genel Müfettişliğe gelen şikâyetlerin artması üzerine olay soruşturulmaya başlanmış ve fişler müfettişler tarafından incelenmişti. Fişlerin bazılarının asıl fişlerden farklı kâğıt türlerinde ve farklı renklerde olduğu tespit edilince sahte olduğu kanıtlanmış oldu. Bu tespitten ardından Almanya'ya gitmek üzere sırada bekleyen 44 bin işçinin fişlerine bakılmış ve bunların içinden 48 adet sahte fiş tespit edilmişti (Cumhuriyet, 2.12.1964: 1, 7). Sahte fişte ismi geçen 48 işçiye mektup ile bildirim yapan müfettişler, sıralarının geldiğini kaydederek bu kişileri başvuruya çağırılmışlardı. Tüm işçiler aynı gün çağrılarak uzun süreli bir sorguya çekilmişler, bağlantıları ortaya çıkarılarak iş birliği yaptığı kişilerin de isimleri belirlenmişti. Böylece yolsuzluk yapıldığı müfettişlerce ispatlanmıştı. Ayrıca kurumda yapılan araştırmalarda çok sayıda gizlenmiş sahte fişler de bulunmuştu. Bu soruşturma sonucunda şebekenin işleyişi de açığa çıkarılmıştı. Buna göre şebekenin dışarıdaki yöneticileri işçilerden 1500-2000 lira alarak resmi olmayan fişler düzenlemiş, başvuru tarihi ve sayısını doldurmayarak buraların doldurulması işini kurumda işbirliği yaptıkları memurlara havale etmişlerdi. Kurum içerisinde şebekeye yardım edenlerin, sırası gelip gidecek olanların fişlerini iptal ettikleri ve resmi müracaatlardaki tarih ile numaralarını, para aldıkları ve öne alacakları kişilerin sahte fişlerine aktardıkları belirtilmiştir. Böylece normal bir şekilde yurt dışına gidecek olan işçilerin fişleri iptal

edildiğinden suistimalin kanıtları da gizlenmeye çalışılmış, on binlerce başvurunun bulunması şebekenin işini kolaylaştırmıştı. Bahis konusu vakanın ortaya çıkarılması sonrasında daha önce de benzer şekilde yurt dışına çıkanların olabileceği üzerinde durularak geçmişteki fişler de inceleme altına alınmıştı (Cumhuriyet, 2.12.1964: 7).

Bu arada Türkiye ile Almanya arasındaki işçi anlaşmasında bazı hususlarda değişikli yapılması gündeme gelmişti. Bonn'da her iki ülkenin de yetkili makamları bir araya gelmiş, Federal Almanya Dışişleri Bakanlığında tertiplenen görüşmelere Türkiye'yi temsilen İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürü Kemal Gökçedağ, Çalışma Müşaviri Ekmel Önbülak ile Çalışma Ateşesi Dr. Bekam Bilaloğlu katılmıştı. İki ülkenin heyetlerinin vardıkları karara göre; Türk işçilere verilen müsaadelerin süresiz uzatılması, işçilerin eşlerini yanlarına getirdikleri zaman arzu ettiklerinde onların da çalışabilmelerine müsaade edilmesi ve bunların dışında Türkiye'de bulunan bakıma ve yardıma muhtaç ailelerine yardım etmeyen Türk işçilerin çocuk ve aile yardımı gibi ödeneklerin Alman resmi kanalları vasıtası ile Türkiye'ye gönderilmesi üzerinde durulmuştu (Tercüman, 29.5.1964: 1, 7).

Türkiye'den Avrupa'ya gitmek isteyen bazı işçilerin birtakım dolandırıcılar tarafından dolandırıldıkları haberleri resmî kurumlar tarafından teyit edilmekteydi. Almanya, Avusturya ve İsviçre'deki Türk Başkonsolosluklarından Dışişleri Bakanlığına iletilen bilgilerde Türkiye'den ismi geçen bu ülkelere çalışmak için gitmek isteyen işçilerin, bazı kişiler tarafından dolandırıldığı bildirilmişti. Türk işçilerin bu üç ülkeye alınmamaya başlaması ve özellikle İsviçre'de bunun artış göstermesi dikkati çekmişti. Konsoloslukların tespitlerine göre bazı şahıslar İş ve İşçi Bulma Kurumunun bilgisi dışında işçileri turist pasaportu ile yurt dışına çıkarmakta ve Avrupa'da iş vaadi ile kandırmaktaydı. Aynı zamanda işçiler sınırları geçtiklerinde bu dolandırıcılar onların paralarına el koymakta ve parasız bir şekilde ortada kalan vatandaşlar hem çalışma izinleri olmadığı için söz konusu ülkelere alınmamakta hem de sınırlarda bekleyerek mağdur olmaktadır. Bu gelişmeler üzerine Konsolosluklar dolandırıcıların isimlerini belirleyerek Dışişleri Bakanlığına bildirmiş, gerekli kovuşturmaların yapılmasını ve bu gibi faaliyetlerin engellenmesini talep etmişti (Cumhuriyet, 15.8.1965: 1).

1965 yılı sonlarına doğru Avrupa'da çalışmak isteyen bazı vatandaşları iş vaatleriyle kandırarak dolandırıcılıkta bulunanlar hakkında hükümet tarafından mücadele yürütülmesine karar verilmişti. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü; Çalışma Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ve Emniyet Genel Müdürü Ahmet Demir ile bir toplantı gerçekleştirmiş, Türk işçileri dolandırmaya çalışan şahıslar için sıkı tedbirler alınmasını talep etmişti. İlk tedbirler kapsamında işçi olarak yurt dışına çıkış işleminin sadece İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığı ile yapılmasına dikkat edilecek, turist olmayanların kendilerini turist olarak göstermek suretiyle yurt dışına çıkmaları yasaklanacaktı. Bu tedbirlerin haricinde işçi sevk etme

kurallarına ve işçi sevk edilen ülkelerle yapılan anlaşmalara aykırı bir şekilde sevkte buldukları tespit edilen şahıs ve firmaların isimleri Dışişleri Bakanlığı tarafından duyurulmuştu (Cumhuriyet, 29.9.1965: 7).

9. TÜRK İŞÇİLERİNİN 1965 YILINDAKİ ALMANYA SERÜVENİ

1965 yılında Türkiye'den Almanya'ya işçi sevkıyatı hususunda İş ve İşçi Bulma Kurumu Alman İrtibat Bürosu Başkanlığından bir açıklama gelmişti. Başkanlığa yeni atanan Theodor Marquard, Almanya'ya yapılan işçi sevkıyatının hızlandırılacağını, işçilerin uzun süre bekletilmeyeceğini belirtmişti (Akşam, 2.2.1965: 3). Alman İrtibat Bürosu Başkanı, Almanya'da çalışan Türk işçi sayısının 100 bini bulunduğunu açıklarken, Alman işverenlerin 1965 yılında daha fazla çalışan talebinde bulunduğunu ve 60 bin işçinin daha alınmasının düşünüldüğünü ifade etmişti. Alman işverenler kadın işçilerden memnun oldukları için taleplerini arttırmışlardı. 1965 yılının iki ayı için 10.500 talepten 2.000'i kadın işçiler için gerçekleşmişti. Alman İrtibat Bürosu Başkanı Marquard'ın verdiği bilgilere istinaden Almanya'da çalışan Türk işçilerinin sayısının gün geçtikçe daha da arttığı belirtilmiş, Almanya'da çalışan işçilerin milliyetleri göz önünde bulundurulduğunda Türklerin üçüncü sıraya yükseleceği beklentisi doğmuştu. Ayrıca Almanya'da sayı olarak en yüksek yabancı işçi grubunu Türklerin oluşturmaması karşısında en çok talebin Türkler için gerçekleştirildiğine dikkat çekilmişti (Akşam, 2.2.1965: 3).

Öte yandan diğer Avrupa ülkeleri ile işçi gönderilmesi ve istihdamına dair anlaşmalar yapılması ve bunların onaylanmasına devam edilmekteydi. Türk işçilerin istihdam edilmesi hakkında Belçika ile yapılan anlaşma 22 Mart 1965'de onaylanmıştır (BCA, 30.18.1.2/184.16.13: 1). Hollanda'ya sevki gerçekleştirilecek Türk işçilerin belirlenmesi ve orada istihdamına dair anlaşma da yine aynı tarihte onaylanmıştır (BCA, 30.18.1.2/184.16.14: 1).

Almanya'ya işçi sevkıyatı sürerken, bu sevk sırasında kalifiye elemanların da gidiyor olması bazı endişeleri de beraberinde getirmişti. Maliye Müfettişi Cafer Canlı'nın kaleme aldığı yazıda yurt dışına çalışmak üzere giden binlerce işçinin içinde kalifiye elemanların olduğunu ve zaten çok sınırlı sayıda bulunan kalifiye elemanın Avrupa'ya gidecek olmasının Türkiye için olumsuz bir etki doğurabileceğini kaydetmişti. Almanya daha ziyade yardımcı eleman talep etmiş, Türkiye'deki bazı kalifiye elemanlar yurt dışında çalışmak arzusu ile kalifiye eleman olduklarını saklayarak yardımcı işlerde çalışmak için müracaat etmişlerdi. Bu konuda ilk olarak kalifiye elemanların yurt dışına çıkmalarını önlemek için aldıkları ücretlerin iyileştirilmesi gerekmekteydi. İkincisi ise yurt dışına işçi gönderilmesinde kalifiye elemanların değil de işsiz ve yardımcı elemanların gönderilmesine özen gösterilmeliydi. Bunların dışında işçilerin çalışmak üzere yurt dışına çıkmalarının faydalı yönleri olabileceğini ifade eden Canlı, işçilerin öğrendikleri işlerde kendilerini ilerletebileceğini, iyi bir

çalışma disiplini kazanımına sahip olabileceklerini, elde ettikleri tecrübe ve kazançları Türkiye’de değerlendirerek ülke için faydalı girişimlerde bulunabileceklerini öne sürmüştü. Ayrıca görgü ve bilgilerini arttırmak suretiyle işçiler açısından kayda değer bir gelişme de beklenmekteydi. Bu öngörülen olumlu sonuçlara rağmen yurt dışına çıkan işçiler ile ilgili olarak birtakım problemler de vardı. Bahis konusu yazıda işçilerin tasarruflarının Türkiye’de bir yatırım haline gelmesinde ve kazançların ülkeye getirilmesinde sıkıntılar olduğu bunun için çıkarılan kanunun tam olarak tatbik edilemediği üzerinde durulmuştu. 1964 yılında yurt dışında çalışan işçilerin kazancından ülkeye 9 milyon dolarlık bir tasarruf kazandırılmıştı. 1965 yılının ilk dört ayında ise gelen döviz miktarı 11 milyon dolardı. Buna göre 1963 yılında 700 bin dolar olan aylık ortalama 2,8 milyon dolar seviyesine gelmişti. Ancak bu rakam dışarıdaki işçi sayısının bir hayli artması karşısında kâfi gelmemekteydi. İşçilerden gelen döviz gelirlerinin artırılması için tedbirler kapsamında gerçekleştirilen muamelelerin daha rahat anlaşılabilmesi gerekiyordu. Buna göre anlaşılabilir ve basit ifadeli broşürlerin basılıp Almanya’da dağıtılması son derece yararlı bulunmuştu.

Maliye Müfettişi Canlı, işçilerin sıkıntılarından bahisle; yurt dışına çalışmak için gideceklerin çalışacakları yer hakkında net bir fikre sahip olmadıklarını bunun da olumsuz sonuçları ortaya çıkardığını vurgulamıştı. Ayrıca dışarı çalışmak için giden işçilerin dil bilmediklerinden haklarını da tam olarak savunmadığını ana sıkıntılardan birinin de işçilerin yurt dışına çıktığında yaşandığının altı çizilmişti. Bir diğer önemli problem de işçilerin geri dönüşlerinde yaşayabilecekleri sıkıntılar ve bunların bertaraf edilmesiydi. İşçiler geri dönüşlerinde Türkiye’ye uyum anlamında zorluk çekebilecekti. Dönüşlerde yaşanması muhtemel sosyal problemler ve ülkeye yeniden uyum için işçilerin günlük çekmemesi adına tedbirler alınması lüzumlu görülmüştü. Yurt dışına çıkan işçilerin Türkiye’den bağlarının kopmaması için radyo yayınlarının ülke dışında da rahatça dinlenebilecek şekilde düzenlenmesi ve hatta Türkiye’den işçilerin memleketlerinden bantlar doldurulması ve bunların işçilere dinletilmesi önerilen tedbirlerdendi (Cumhuriyet, 9.7.1965: 2).

İş ve İşçi Bulma Kurumu vasıtası ile Almanya’ya işçi sevki devam etmekteydi. Her hafta yaklaşık 1.200 işçi yurt dışına gönderilmekteydi (Cumhuriyet, 24.9.1965: 1). Batı Almanya’da çalışan Türk işçi sayısı 150 bin civarına ulaşmıştı. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, 20 Kasım’da Frankfurt’ta gerçekleştirdiği konuşmasında, mevcudun yanı sıra 100 bin işçinin daha Almanya’ya gönderilmesinin düşünüldüğünü ifade etmişti (Cumhuriyet, 21.11.1965: 1). Ancak 1965 yılının sonlarına gelindiğinde 1964 yılının ilk 10 ayı ile bir mukayese gerçekleştirildiği takdirde Almanya’ya işçi sevkinde yüzde 16’lık bir azalma yaşanmıştı. Ocak-Ekim ayları arasında 1964 yılında Almanya’ya 44.789 işçi gönderildiği halde, aynı süre içinde 1965’de bu rakam 37.557’ye inmişti. Bu azalma sadece Türkiye’den Almanya’ya gönderilen işçi sayısında değildi. Diğer ülkelere Almanya’ya işçi sevkinde

de azalma yaşanmıştı. Şöyle ki, Yunanistan'dan Almanya'ya giden işçi sayısı 1964 yılında 33.814 olarak verilmiş, 1965 yılında ise bu sayı 27.173'e gerilemişti. İspanya'dan Almanya'ya giden işçi sayısı da benzer şekilde azalmış 36 binden 33 bine inmişti. Tüm bu azalmalara rağmen 1964 ve 1965 yıllarında Almanya'ya en çok işçi gönderen ülke Türkiye olmuştu (Cumhuriyet, 27.11.1965: 1).

Almanya'ya gönderilen işçi sayısındaki azalma Almanya'da uygulanan politikalardaki değişikliklere bağlanmıştı. Buna göre, Almanya'daki enerji politikalarının değişmeye başlamasıyla beraber doğal gaz ve petrol kullanımının ön plana çıkması bazı maden ocaklarının kapanmasına neden olmuştu. Almanya'da mesken probleminin halledilmesi, el emeğine bağlı inşaat faaliyetlerinin azalması anlamına gelmekteydi. Yapılan inşaat çalışmaları yol, köprü, tünel gibi işlerle sınırlı kalınca ve bu gibi çalışmaların daha ziyade makineler vasıtası ile halledilmesi neticesinde işçiye duyulan ihtiyaçta da azalma meydana gelmişti. Almanya'daki işçi açığının önemli kısmı büro elemanı açığı, kadın işçi açığı ve kalifiye eleman açığı şeklinde yoğunlaşmaya başlamıştı. Bunların yanı sıra İsveç gibi diğer ülkelerden de işçi taleplerinde de artış yaşanacaktı. İsveç'e 5.000 civarında işçinin sevk edilmesi gündeme gelmişti (Cumhuriyet, 27.11.1965: 1). Tüm bu sebeplere bağlı olarak azalmanın ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

SONUÇ

Türk işçilerin yurt dışına çıkmalarında ekonomik problemlere bağlı geçim sıkıntısı ve işsizlik gibi sebepler etkili olurken Almanya'ya gidiş bu problemlerin bir neticesi olmuştur. Almanya'ya çalışmak amacıyla gitmek üzere yapılan müracaatlarda İstanbul, Ankara ve Adana gibi büyük şehirlerin başta gelmesi buralardaki nüfus yoğunluğu ve işsizlikle yakından alakalıdır. İlk etapta ağırlıklı olarak mensucat ve inşaat işçilerinin başvuruda bulunması Türkiye'de dokuma ve inşaat sektöründe yaşanan sıkıntıları da ispat etmektedir.

Almanya'ya işçi göçü sırasında kalifiye elemanların gitmesinin gündeme gelmesi dahi büyük endişelere yola açmıştır. Bunu ülkedeki kalifiye eleman sayısının yeterli sayıda olmamasına bağlayabiliriz. Almanya ile yapılan işçi protokolüne yönelik eleştiriler bulunması ve bu protokole uygun olarak Almanya'ya giden işçilerin birtakım sıkıntılar çekmesi bu protokolün giden işçilerin haklarının korunmasından ziyade bir şekilde işçi gönderilmesini temin etmek amacı ile yapıldığını işaret eder niteliktedir. Almanya'ya bir şekilde gitmek için kalifiye elemanların dahi mesleklerini gizlemesi, işçilerin her işe razı olduklarını gösterdiği gibi Türkiye'deki ekonomik problemleri, alınan ücretlerin yetersizliğini ve işsizliğin etkilerini ispatlaması bakımından dikkat çekicidir. Almanların Türkiye'de işçi alımı konusunda bir irtibat bürosu kurmaları ve müracaatların sadece bu büro vasıtası ile gerçekleştirildiğinde değerlendirileceğinin belirtilmesi Almanların işçi seçimine önem verdiklerini

ve meseleye ciddiyle yaklaştıklarını göstermektedir. Almanların gidiş öncesinde işçileri sağlıktan güvenliğe birçok tetkike tabi tutması muhtelif ve ayrıntılı şartlar öne sürmeleri gidecek işçiler arasından en problemsiz olanlarının belirlenmesi amacını taşımaktaydı.

Almanya'ya göçün sosyal hayat açısından bazı olumsuz neticeleri de olmuştur. Bunlardan biri eşlerin çalışmaya tek olarak gitmesiyle birlikte parçalanmış ailelerin ortaya çıkmasıdır. Bu parçalanma aile kurumunun zedelenmesine yol açmıştır. Almanya'da çalışan Türk işçilerin lisan problemi yaşamaları sosyal haklarının takibi noktasında birtakım sıkıntılar doğurmuştur. Türk işçiler Almanya'daki sosyal hayata uyumları noktasında farklı kültürel yapıdan gelmeleri ve farklı bir dine mensubiyet ile ilgili olarak önemli zorluklar çekmiştir. Bu zorlukların aşılmasında yemek probleminin çözümlenmesi örneğinde olduğu gibi Alman işverenlerin Türklerin alıştıkları beslenme şekillerini uygulamaya çalışması burada görev yapan Türk işçilerin son derece verimli çalıştıklarını ve Almanların bu verimi sürdürmek adına bu tedbirlere başvurduğunu göstermektedir. Nitekim dönem içerisinde Almanya'da çalışan Türk işçilerin zamanla artış göstermesinin, işçi ihtiyacının yanı sıra işçilerden duyulan memnuniyetle de ilgili olduğunu belirtebiliriz.

Almanya'da çalışmak isteyen işçi sayısının günden güne artması yoğunluğu da beraberinde getirmiş, bu yoğunluktan istifade etmek isteyen kişilerin türemesi yasa dışı faaliyetlerin ortaya çıkması anlamına gelmiştir. Söz konusu yasa dışı faaliyetler, dolandırıcılık ve fırsatçılığın dönemin önemli toplumsal problemlerinden biri olduğunu işaret etmektedir.

Yurt dışında bilhassa Almanya'daki Türk işçilerin sayısının bir hayli artması döviz girdisi ve yatırımlar açısından burada çalışanlara verilen önemin de artmasını tetiklemiştir. Öyle ki Almanya'daki Türk işçilere yönelik Türkiye'de yeni uygulamalar ve çalışmalar üzerine faaliyetlerde bulunulması, Türklerin yoğun olduğu bölgelerdeki bankalarda Türk memurların bulundurulması için harekete geçilmesi örneğinde olduğu gibi işçilerin tasarruflarının ülkeye çekilmesi için çaba sarf edildiğine delalet etmektedir. Nihayetinde Almanya'da çalışan Türk işçilerin kazançlarını tasarrufa dönüştürmeleri ve bunları yatırım olarak ülkelerinde değerlendirmeleri neticesinde zor bir dönemden geçen Türkiye'ye ekonomik açıdan olumlu bir katkıda bulduklarını da belirtmek gerekir.

Labor Migrations from Türkiye to Germany in the Period 1960-1965

EXTENDED SUMMARY

In this study, it is aimed to discuss in detail the reasons for the labor migration from Türkiye to Germany and the justifications behind these reasons, to examine the dispatch of workers, to evaluate the developments that occurred during the dispatch of workers and the consequences that emerged after the dispatch of workers in a historical framework. This research involves the years 1960-1965 and has been written as a periodical study. In our study titled "Labor Migrations from Türkiye to Germany in the Period 1960-1965", the Turkish press comes to the fore in terms of the sources used. In addition to the press, archival materials and other sources in the research-analysis category has been also used.

The study is important in terms of reflecting the socio-economic conditions of Türkiye as of the period. As a matter of fact, at a time when Türkiye was struggling with economic problems, the demand for workers from Germany was seen as an opportunity to reduce unemployment and provide some economic relief. Dispatch of workers to Europe was also preferred in terms of being a more financially burdenless way for Türkiye, which was going through an economically troubled period. Because it was necessary to make serious investments in order to improve the economy and reduce unemployment. Therefore, large investments required large sums of money. A serious foreign exchange inflow was expected through the workers who would work abroad. In addition to all these economic factors and expectations, it was hoped that the workers who were sent to Germany to work would contribute to the country as qualified personnel when they returned to Türkiye. When the first applications to go to Germany are analyzed in terms of cities, it is seen that Istanbul is at the forefront. Istanbul was followed by Ankara and Adana. During the applications, there were some criticisms about the quality of the workers who would go. Accordingly, there was a concern that qualified personnel could leave Türkiye if they applied.

The German Liaison Office, which was established in Istanbul, played an active role in the applications of the workers and the acceptance of these applications. As a matter of fact, the Germans stated that the workers would be accepted through the said office.

Turkish workers who wanted to work in Germany due to the extremely limited job opportunities in Türkiye wanted to work abroad for reasons other than making a living. There were those who wanted to go to Germany in order to buy a good automobile, to have good furniture or to get married, as well as those who wanted to learn the language and to improve their education and cultural development. However, the number of those who went to Germany for these reasons was not as high as the number of those who went for the purpose of earning a living. On October 30, 1961, Türkiye and Germany

signed a protocol on sending workers to Germany. While the sending of workers was carried out within the framework of this protocol, there were criticisms that the protocol did not provide privileges for Turkish workers. According to the mainstay of the criticism, the protocol was made to somehow ensure that workers were sent rather than to protect the rights of Turkish workers. The mining and construction sectors were at the forefront of the business lines demanded from Germany. Workers who applied to these two sectors could go to Germany in a short time. While workers in other sectors waited longer to go, women workers were another group whose applications were concluded in a short time. Workers who were going to Germany could be accepted after being subjected to various examinations. Accordingly, the health reports of the workers were re-examined by the German Liaison Office and the workers who were to go were subjected to medical examinations again after meeting the necessary conditions. German employers demanded that the workers they hired pay attention to the seriousness of the work, the organization of the work and the pace of work, so as not to adopt a cursory working method.

The language problem was a major problem in disputes between Turkish workers and German employers over social rights. The intervention of workers' representatives was needed to resolve disputes. As a matter of fact, the task of the workers' representatives was to deal with the personal problems of the workers and to ensure that these issues were resolved. An important problem for Turkish workers was the issue of integration. Problems arose in relation to the difficulties of adapting to a foreign culture, to a foreign place, as in the example of eating and drinking. Despite all these problems, labor migration from Türkiye to Germany continued to increase. This increase was not only due to the need for workers by German employers, but also to the productive work of Turkish workers. The increase in the dispatch of workers and the significant increase in the number of those who wanted to go to Germany from Türkiye caused the accumulation of workers who wanted to go abroad. This accumulation led to the emergence of swindler and opportunists claiming that they would speed up the dispatch of workers, and this situation caused some problems in labor migration.

Towards the end of the period, there was a slight decrease in labor migration to Germany. This decrease, which was also caused by the change in policies implemented in Germany, did not only occur in labor migration from Türkiye to Germany. It also happened in the labor migration of other countries that sent workers to Germany. But in any case, Türkiye was the country that sent the most workers to Germany in 1964 and 1965.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, L. (1962). “Almanya’daki Türk İşçileri Arasında”, Tercüman, 5 Kasım, 3.
- Akdoğan, L. (1962). “Almanya’daki Türk İşçileri Arasında 2”, Tercüman, 6 Kasım, 3.
- Birerçin, M. (1967). “Dış Ülkelere İşgücü Sevkinin Sosyal ve Ekonomik Hayatımızdaki Etkileri”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı: 18, 199-204.
- Çelikoğlu, Ş. ve Atış, E. (2022). “Göçün 60. Yılında Almanyalı Türkler: Zonguldak İli Örneği”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 11(3), 1603-1632.
- Çil, H. (2011). “Yarım Asır Önce: 1961 İşgücü Alımı Anlaşması’na Analitik Eleştirel Bir Bakış”, 50. Yılında Göç (Ed. Faruk Şen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 41-50.
- Genel, M. G. (2014). “Almanya’ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki İzdüşümü “Sirkeci Garı’ndan München Hauptbahnhof’a”, Selçuk İletişim, 8(3), 301-338.
- Karakaya, C. (2020). “Avrupa’ya İşçi Göçünde Uyum ve Uyum Sürecinin Kuşaklararası Değerlendirilmesi”, Toplumsal Politika Dergisi, 1(2), 116-133.
- Köktağ, G. (1966). “Dış Memleketlerdeki İşçilerimizle İlgili Bazı Meseleler”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı: 17, 151-170.
- Marquard, T. (1967). “Türkiye’deki Alman İrtibat Bürosunun Çalışma Şekli ve Türk İşçilerinin Almanya’ya Sevkinin Önemi”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı: 18, 171-177.
- Özakman, T. (1967). “Dış Ülkelerdeki İşçilerimize Hitap Eden Radyo Yayınları”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı: 18, 141-158.
- Sezer Şanlı, A. (2017). “Türkiye’de “Alamancı” Almanya’da “Türk”: Araftaki Gurbetçiler”, Türkiye’nin 1960’lı Yılları (Haz. Mete Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, 667-686.
- Uluslararası İşgücü Anlaşmaları. (2014), (Ed: Fazıl Aydın), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayın No: 7, Ankara.
- Ünver, O.C. (2003). “Almanya’ya Türk İşgücü Göçü: Geçmişten Geleceğe Sorunlar, İmkanlar ve Fırsatlar”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı: 45, 177-226.
- Yaprak, Ş. (2013). “Uluslararası Emek Göçü Bağlamında Almanya’ya Türk İşgücü Göçü ve Sosyo-Ekonomik Etkileri”, International Conference On Eurasian Economics, Sankt-Peterburg, Rusya, 862-870.

Arşiv Belgeleri

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 179.49.13

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 184.16.13

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 184.16.14

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Akşam, 25.8.1963

Akşam, 27.8.1963

Akşam, 28.8.1963

Akşam, 29.8.1963

Akşam, 31.8.1963

Akşam, 2.9.1963

Akşam, 3.9.1963

Akşam, 4.9.1963

Akşam, 22.9.1963

Akşam, 23.9.1963

Akşam, 24.9.1963

Akşam, 26.9.1963

Akşam, 28.9.1963

Akşam, 29.9.1963

Akşam, 1.10.1963

Akşam, 10.3.1964

Akşam, 15.11.1964

Akşam, 2.2.1965

Akşam, 15.3.1965

Cumhuriyet, 13.8.1961

Cumhuriyet, 17.3.1964

Cumhuriyet, 26.11.1964

Cumhuriyet, 2.12.1964

Cumhuriyet, 9.7.1965

Cumhuriyet, 15.8.1965

Cumhuriyet, 24.9.1965

Cumhuriyet, 29.9.1965

Cumhuriyet, 21.11.1965

Cumhuriyet, 27.11.1965

Son Havadis, 15.2.1962

Son Havadis, 18.2.1962

Son Havadis, 19.2.1963

Son Havadis, 9.3.1964

Son Havadis, 11.3.1964

Tercüman, 21.10.1963

Tercüman, 2.12.1963

Tercüman, 29.5.1964

EK

TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETİ İLE FEDERAL ALMANYA CUMHURİYETİ HÜKÜMETİ ARASINDA TÜRK İŞÇİLERİNİN ALMANYA'DA İŞE YERLEŞTİRİLMELERİNE DAİR ANLAŞMA

“Türkiye Büyükelçiliği, Dışişleri Bakanlığı’nın 30 Ekim 1961 tarihli ve 505-83 SZV/3-92-42 sayılı olan Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümeti’nin, iş arayan Türk tebaasını Almanya Federal Cumhuriyeti’ndeki işverenler nezdinde bir işe yerleştirmeyi istihdaf eden tavassutun, metni berveçihati şekilde olması gereken bir anlaşma ile tanzim edilmesini teklif eden notasını aldığıı teyit etmekle şeref duyar:

Madde 1

Federal Almanya Cumhuriyeti’nde çalışacak Türk işçilerinin işe yerleştirilmelerini düzenlemek maksadıyla Almanya namına Federal Alman Çalışma Kurumu (bundan böyle Alman Kurumu olarak adlandırılacaktır) ve Türkiye namına Türkiye İş Kurumu (bundan sonra Türk Kurumu olarak adlandırılacaktır) işbirliği yapacaklar ve bu işin pratik bir şekilde yürütülmesi için mahalli teşekküllerinden istifade edeceklerdir. Almanya ve Türk Kurumları işe yerleştirmeyi, bu anlaşma çerçevesi dahilinde daha iyileştirmeye ve basitleştirmeye çalışacaklardır.

Madde 2

İşbirliğini kolaylaştırmak için Alman Kurumu Türkiye Cumhuriyeti’nde bir İrtibat Bürosu kuracaktır. Alman Kurumu, İrtibat Bürosunun yerini, faaliyet sınırlarını ve süresini Türk Kurumu ile anlaşarak kararlaştıracaktır. Yetkili Türk makamları İrtibat Bürosunun çalışmalarını kolaylaştırmak üzere uygun görecekları yardımları yaparlar.

İrtibat Bürosunun çalışma masrafları Alman Kurumunca temin olunacaktır. Türk Kurumu İrtibat Bürosuna mutad büro mefruşatıyla döşenmiş ve adayların tıbbi muayenesine elverişli lüzumlu odaları bedelsiz tahsis edecektir.

Madde 3

İrtibat Bürosu ve Türk Kurumu Türk işçilerine iş arz eden Almanya'daki işverenlerin teklifleri ile buna tekabül eden Türk işçilerinin çalışma talepleri hakkında karşılıklı olarak muntazaman bilgi alışverişinde bulunurlar. Eğitim veya uzun bir çalışma sayesinde muayyen bir iş kolunda özel nitelik kazanmış işçilerin iş talepleri bir iş verme teklifi mevcut olmasa da tavassuta arz edilebilir.

İş teklifleri, işçiden beklenen mesleki kabiliyetler, öngörülen işin türü ve muhtemel hususiyetleri ile işin muhtemel süresi hakkında kat'i malumatı ihtiva eder. Buna ilaveten şimdiki ve müstakbel ücret ve

diğer çalışma mesken ve iâşe imkânları ile ilgili iş arayıcısının kararında etkili olacak diğer teferruatı ihtiva eder.

Madde 4

İrtibat Bürosu, bundan başka Türk Kurumuna ilgili işçilerin aydınlatılması maksadıyla umumi olarak Almanya'da çalışma ve yaşama şartları ile başlıca iş branşları için cari ücret misalleri hakkında toplu malumat verir. Bu malumat aynı zamanda ücretlerde vergi, sosyal sigorta ve işsizlik sigortası primleri gibi yapılacak kesintileri de gösterir ve sosyal güvenlikle ilgili mühim talimatı ve bu sahada yapılan yardımları da ihtiva eder. Bu bilgiler, icap ettiği takdirde, ahval ve şartların değişmesine göre tashih olunur.

Madde 5

Türk Kurumu, uygun göreceği usullerle, yapılan iş müracaatlarını toplar, ilk seçimi yapar ve seçtiklerini, İrtibat Bürosuna takdimi üzerine alır.

Bir hürriyeti sınırlama cezası ile mahkûm olmuş talipler İrtibat Bürosuna sunulmaz. Yetkili Türk makamlarınca pasaport verilmesinde sakınca görülen kimseler içinde aynı şekilde uygulanır.

İrtibat Bürosu ayrıca, Türk Kurumunca takdim olunan işçilerin öngörülen iş için sıhhi ve mesleki şartları haiz olup olmadıklarını ve Federal Almanya Cumhuriyetinde ikamete uygun olup olmadıklarını tespit eder.

Madde 6

Kabul edilen her Türk işçisi için, örneği ekli Almanca ve Türkçe bir çalışma mukavelesi tanzim olunur. Bu çalışma mukavelesi bir taraftan işveren veya yetkili mümessili ve diğer taraftan işçi tarafından imzalanır ve Türk Kurumu ile İrtibat Bürosu tarafından "görölmüştür" damgası ile damgalanır.

Madde 7

Türk makamları işçiye, işinin Almanya'ya girişinden itibaren süresi asgari bir sene daha geçerli olacak bir pasaport vereceklerdir. Türk Konsoloslukları icabında pasaportu, geçerlilik süresi sona ermeden bir ay önce onaylar.

İrtibat Bürosu, işçiye bedelsiz bir hüviyet cüzdanı verir. Bu hüviyet cüzdanı, en çok bir yıl için, Alman olmayan işçilerin işlerine ilişkin talimat gereğince çıkarmaya mecbur oldukları (çalışma müsaadesi) yerine geçerli olur ve sahibini, geçerlilik süresince, giriş vizesi alma mecburiyetinden mahrum kılar.

Buna ilaveten işçinin, yetkili Türk makamlarınca verilmiş medeni durumunu belirten bir vesikaya da sahip olması gerekir.

Madde 8

İrtibat Bürosu, Türk Kurumu ile işbirliği yaparak Türk işçilerinin mutabık kalınmış olan hareket mahallerinden (normal olarak İstanbul) Federal Almanya Cumhuriyeti'nde çalışacakları yerlere kadar olan seyahatlerini organize eder. Türk Kurumu, işçilerin tam zamanında hareket mahallinde olmalarını sağlar. İrtibat Bürosu, işçilerin seyahat süresine göre ayarlanan kumanyalarını veya buna tekabül edecek parayı verir. İşçilerin mutabık kalınmış hareket mahallerinden çalışacakları yerlere kadar olan seyahat masrafları, kumanya masrafları da dahil olarak, Alman Kurumu tarafından karşılanacak ve müstakbel işveren tarafından götürü bir meblağ ödenmesi suretiyle Alman Kurumuna iade olunacaktır. Dönüş masraflarının tavsiyesi işveren ile işçi arasında mevcut anlaşmadaki mutabakata bağlıdır.

Madde 9

İşçilerin Federal Almanya Cumhuriyeti'nde oturacakları yere varır varmaz, yetkili mahalli makamlara başvurmaları ve en geç üç gün içinde ve mümkünse işe başlamadan önce, o yerin yabancıların işlerine bakan makamlardan ikamet müsaadesi talep etmeleri lazımdır. İşçi, Federal Almanya Cumhuriyeti'nde bir yıldan fazla çalışmak istediği takdirde, hüviyet cüzdanının müddetinin bitmesinden bir ay önce ikamet ettiği yerin yetkili Çalışma Kurumu Teşkilatına müracaatla çalışma müsaadesi talep etmek mecburiyetindedir. Bu müsaadenin verilmesi Alman olmayan işçilerin çalışmasına ilişkin umumi talimatların hükümlerine tabidir. İşçi aynı zamanda ikamet müsaadesinin süresinin de uzatılması için yabancıların işlerine bakan yetkili makamlara müracaatla mükelleftir. Bu müsaade iki seneden fazla bir müddet için verilmez. Alman Kurumunun mahalli teşkilatı Türk işçilerine, bilhassa ilk intibak devresinde, genel mahiyette bilgi vererek yardım edeceklerdir.

Madde 10

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, işbu anlaşmaya istinaden Federal Almanya Cumhuriyeti ülkesine giren işçileri formalitesiz olarak her an geri alacak, dönüş için gerekli seyahat vesikalarını verecek ve lüzumlu transit vizelerini temin edeceklerdir.

Madde 11

Federal Almanya Cumhuriyeti Hükümeti anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren üç ay zarfında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne aksine bir beyanda bulunmadıkça, işbu anlaşma Berlin Land'ı için de geçerlidir.

Madde 12

İşbu anlaşma önceyi kapsayacak şekilde 1 Eylül 1961 de yürürlüğe girecek, bir yıl için akdedilecek ve geçerlik süresinin sona ermesinden en geç üç ay önce iki Hükümetten biri tarafından feshedilmediği takdirde kendiliğinden bir sene daha uzayacaktır.

Türkiye Büyükelçiliği, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin F. Almanya Cumhuriyeti Hükümeti'nin teklifleri ile mutabık olduğunu beyan ettiğini Dışişleri Bakanlığı'na bildirmekle şeref duyar. Buna nazaran Dışişleri Bakanlığının 30 Ekim 1961 tarihli ve 505-83-SZV/3-92,42 sayılı notası ile işbu cevabi nota (Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile F. Almanya Cumhuriyeti Hükümeti arasında Türk işçilerinin Almanya'da işe yerleştirilmelerine dair bir Anlaşma) teşkil ederler.

Türkiye Büyükelçiliği, Dışişleri Bakanlığı'na bu fırsattan yararlanarak en üstün saygılarını teyit eder.”

(Uluslararası İşgücü Anlaşmaları, 2014: 17-19.)

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i> %100	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Erhan ACAR
Tasarım / <i>Design</i> %100	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Erhan ACAR
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i> %100	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Erhan ACAR
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i> %100	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Erhan ACAR
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i> %100	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Erhan ACAR